

A hátrányos helyzetű fiatalok életesélyei, jövőképe

Közhelynek tűnő, de tényszerű gondolattal kezdjük ezt a tanulmányt: egy állam, egy társadalom szociokulturális érettségének fokmérője, ahogyan a hátrányos helyzetű polgáraival bánik, ahogyan kezeli a rászorult emberek problémáit. Ezek a támogatásra szoruló társadalmi csoportok nagy létszámban, heterogén összetételben fordulnak elő hazánkban. A szegények, a nemzeti kisebbségi létben élők, a hajléktalanok, az alkohol- és drogfüggők, a fogyatékkal élők, a deviáns fiataalkori szubkultúrák – és még sorolhatnánk azokat a kisebb-nagyobb társadalmi csoportokat, amelyek külső segítség nélkül képtelenek a társadalmi integrációra, reintegrációra.

Vizsgálatunkban a hátrányos társadalmi helyzetű fiatalok élethelyzetére, felzárkózási esélyeire szeretnénk felhívni a figyelmet. Hátrányos helyzetűként definiált vizsgálati mintánkat marginalizált, többségében – de nem kizárólagosan – alacsony jövedelmű családokban élő, esetenként roma származású, de minden esetben valamiféle életvezetési, nevelési, családi problémával küzdő fiatalok alkotják, valamennyien kapcsolatban állnak a gyermekjóléti szolgálatok intézményrendszerével. Úgy véljük, hogy ezeknek a fiataloknak a társadalmi érvényesülése az átlagosnál jobban gátolt, s javarészt a hátrányos helyzet újratermelése felé mutat, ezért számukra indokolt olyan speciális programok kidolgozása, melyek az esélyegyenlőség megteremtése felé hatnak.

A kutatás módszere és eredményei

A tanulmány alapjául szolgáló kutatást az Első Nyírségi Fejlesztési Társaság területén végeztük, minden esetben olyan fiatalot választva a strukturált interjú alanyául, aki a területileg illetékes gyermekjóléti szolgálat alapellátott vagy védelembe vett gondozottja. Ezáltal

megfelelő módon elérhettük a kistérség hátrányos helyzetű fiataljait, akiknek a mintába való beillesztéséhez felhasználhattuk a gyermekjóléti szakemberek előzetes információit is.

A kutatás során az érintettek körében strukturált interjúkon alapuló adatgyűjtést végeztünk. Ennek köszönhetően kellő mennyiségű információhoz jutottunk, amelynek a feldolgozása részben statisztikai programcsomag segítségével, részben tartalomelemzés módszerével történt.

A felmérést megelőzően konkrét hipotézist nem fogalmaztunk meg. Gyakorlatilag egy induktív kutatási módszert követtünk, vagyis a megfigyelés, az összefüggések felismerése és a feltételes következtetés logikai rendszerét.

A minta

A minta választása során elsődleges szempontunk volt, hogy a reménybeli projektgazda, az Első Nyírségi Fejlesztési Társaság területére érvényes adatokat gyűjtsünk. Ennek során minden településre kiterjedően, összesen 110 személyt kerestünk meg. A megkérdezettek az alábbi demográfiai-statisztikai megoszlás jellemző.

A nemek szerinti megoszlást tekintve 50 fiú és 59 lány került a mintába (1 hiányzó válasz volt).

1. ábra

A minta nemek szerinti megoszlása

n=110

Elhagyott elemek száma=1

Az életkor szerinti megoszlást az 1. táblázat mutatja. Látható, hogy a leggyakoribb életkori érték a 15 év, míg az átlagos a 16 év volt. E körül az (átlag) érték körül szóródik a minta. Az 1,938-as relatíve kis szórásérték abból adódik, hogy a vizsgálati populációt a gyermekjóléti szolgálatoknál nyilvántartott fiatalok képezték. Ez a segítő szolgálat funkciójából adódóan egy jól körülhatárolható, adott életkori (gyermek- és fiatalkorú) csoporttal foglalkozó intézmény. A kutatásunk pedig csak a pályaválasztás küszöbén álló serdülőkre, illetve fiatalkorúakra terjed ki, ami az életkort tekintve tovább szűkítette a mintát.

1. táblázat

A minta korcsoportok szerinti megoszlása

Életkor	Gyakoriság	Százalék
13 év	1	0,9
14 év	8	7,3

15 év	29	26,4
16 év	27	24,5
17 év	20	18,2
18 év	8	7,3
19 év	6	5,5
20 év	6	5,5
21 év	1	0,9
22 év	4	3,6

n=110

Elhagyott elemek száma=0

A strukturált interjú

Az interjú kialakítása során megpróbáltuk megfogalmazni mindazokat a kérdéseket, amelyek kellő rálátást biztosítanak a hátrányos helyzetű fiatalok jelenlegi élethelyzetére és jövőbeni kilátásaikra.

A kérdőívben a következő főbb területekre tértünk ki:

- képzettség
- nyelvismeret
- munkavállalás
- a jelenlegi élethelyzet megítélése
- célok
- motivációk
- az érvényesülés objektívnak tartott szempontjai
- nehézségek.

Természetesen arra is törekedtünk, hogy az interjú tartalmában érthető, terjedelmében pedig összefogott legyen, amivel a válaszadás hatékonyságát javíthattuk.

Képesítés

A megkérdezettek valamivel több mint 60%-a fejezte be az általános iskolát. A minta további 29 fős csoportjának (26,6%) még hátravan az alapszintű iskola elvégzése.

2. táblázat

Iskolai végzettség

Iskola	Gyakoriság	Százalék
1-7 osztály	29	26,6
Befejezett 8 általános	66	60,6
Szakmunkásképző	3	2,8
Szakközépiskola	3	2,8
Gimnázium	8	7,3

n=104

Elhagyott elemek száma=6

A 2. táblázatból azt is láthatjuk, hogy a megkérdezettek alig több mint 10%-a (pontosabban 12,9%-a) fejezte be középiskolai tanulmányait. A befejezett általános iskolai végzettség nem jelenti azt, hogy a megkérdezett jelenleg nem tanul. A válaszadók több mint háromnegyede (79%-a) mondta azt, hogy most is tanulmányokat folytat.

A jelenleg is tanuló diákok (az általános iskolán túl) jellemzően az alapfokú iskolai végzettséghez igazodó területeken próbálnak speciális szakmai ismereteket szerezni. Főként a kereskedelem és a vendéglátás ágazatához tartozó eladói, felszolgálói állásokat részesítik előnyben a megkérdezettek.

Említésre méltó létszámban tanulnak informatikát, és többen próbálnak szerencsét a vas- és gépipar területéhez sorolható esztergályos, lakatos és gépszerelő szakmákban. Gyakorinak tekinthetjük továbbá a ruhaipari (szabó-varró) ismeretek elsajátítását.

3. táblázat

Jelenleg milyen szakterületen tanul?

Szakterület	Gyakoriság	Százalék
Bőripar	1	0,9
Egészségügy	1	0,9
Élelmiszeripar	2	1,8
Építőipar/szakipar	1	0,9
Faipar	1	0,9
Informatika	7	6,4
Kereskedelem	10	9,1
Textil	7	6,4
Vas- és gépipar	6	5,5
Vendéglátás	5	4,5
Egyéb	6	5,5

n=47

Elhagyott elemek száma=63 (26 fő általános iskolába jár)

Érettségihez kötött szakmákat a mintán belül jóval kisebb arányban tanulnak. Ide sorolhatjuk többek között az informatikai vagy a gazdálkodási területen tanulókat.

Érdekes áttekinteni azt is, melyek azok a szakmák, amelyeket szívesen elsajátítanának a megkérdezettek. Az alább felsorolt szakterületeket, ill. szakmákat említették:

autóelektronika, autószerelő, bolti eladó,

fodrász, burkoló, cukrász,

dajka, divattervező, eladó,

elektronikai műszerész, élelmiszeripari szakmunkás,

taxis, festő, fodrász,

kozmetikus, gépíró-szövegszerkesztő,

háztartásigép-szerelő, hentes, idegenvezető,

informatikus, ingatlanközvetítő, jogász,

kárpitos, katona, kereskedő,
kozmetikus, kőműves, könyvelő,
mezőgazdasági, műszerész, orvos,
óvónő, pedagógus, pék,
pincér, rendőr, szakács,
számítógép-kezelő, szobafestő-mázoló, szobrász,
szociális munkás, tanár, pszichológus,
titkárnő, vendéglátó, víz-, gáz-, fűtésszerelő, zenész.

A fenti listából láthatjuk, hogy a vágyak szintjén megjelennek az úgynevezett presztízsszakmák. A megkérdezettek körében az érettségivel rendelkezők száma relatíve alacsony, ugyanakkor többen megjelölték az orvosi, tanári, jogász és egyéb diplomás szakmákat mint a továbblépés, a kitörés (a pénz és a hatalom megszerzésének) lehetőségét. Természetesen kérdés, hogy mennyire valósíthatók meg ezek a vágyak, mennyire küzdhetők le a hátrányos helyzetből adódó egyéni és környezeti (társadalmi) korlátok.

A tanuláshoz kapcsolódóan egy másik fontos területre is érdemes figyelmet fordítani, az idegen nyelv ismeretére. A megkérdezettek 24%-a mondta azt, hogy már beszél valamely idegen nyelven, és további 54% lát esélyt arra, hogy 3 éven belül megtanuljon egy idegen nyelvet. Mindössze 22% állította határozottan, hogy semmi esélye arra, hogy elsajátítson egy idegen nyelvet. (2. ábra)

2. ábra

Van-e esélyed arra, hogy 3 éven belül elfogadhatóan beszélj egy idegen nyelvet?

n = 109

Élethelyzet

A megkérdezetteknek a jelenlegi élethelyzetükre gondolva be kellett számolniuk arról a három dologról (érzés, állapot), amelyet a leginkább jellemzőnek éreztek önmagukra nézve. A válaszok alapján a megkérdezettek jellemző életérzés (állapot) több területre vált szét. Néhány válasz több területre is vonatkoztatható (ezeket minden érvényes területre beszámítottuk), illetve szórványosan megjelennek olyan válaszok is, amelyek egyik területhez sem sorolhatóak (ezeket az elemzés során figyelmen kívül hagytuk).

Fiatalok vagyunk

Azok a válaszok, amelyek ezt az életérzést tükrözik, alapvetően a fiatalság pozitív oldalát ragadják meg. Jellemző válaszok a „bulizás”, a „jókedv”, a „barátokkal való találkozás”, a „fiatalság”, a „szerelmes”. Ezek a válaszok egyértelműen pozitív életérzést sugároznak. A lehetséges három válaszból elsőként – ez a válaszkategóriák legfontosabbika, hiszen ez az,

ami a megkérdezettnek elsőként jut eszébe – csupán 8 fő (7,27 %) válaszolt ebbe a csoportba tartozó fogalmakkal. A második és harmadik válaszok esetén hasonló arányok tapasztalhatóak.

A fiatalság életérzésének manifesztációja szerintünk meglepően alacsony.

Tanulunk

Ehhez a területhez soroltuk az iskolával kapcsolatos válaszokat. Első válaszként zömében semleges („tanul”) válaszok születtek (7 fő), illetve néhány negatív, pl. „elégedetlen a tanulmányi eredménye miatt” (3 fő). A második és harmadik válasz során gyakrabban kerül megemlítésre (12, illetve 9 válasz), javarészt negatív kontextusban, mint pl. „nem szeret iskolába járni”, „kerüli a tanulást”.

Miután a minta legtöbb tagja jelenleg is tanul (87 fő, 79,1 %), ráadásul az interjú elején a tanulmányaira, végzettségére vonatkozóan több kérdést is feltettünk, az élethelyzetre ily módon vonatkozó válaszok igen alacsony arányban jelennek meg. Ez arra utal, hogy a megkérdezettek számára az iskola nem jelenik meg említésre méltóan, vagy ha igen, akkor negatív kontextusban. Az iskola – vagyis az eddig elvégzett iskoláik – nem tűnnek alkalmasnak a marginális helyzetből való kilépésre.

Családhoz tartozunk

A család fontosságának hangsúlyozása (12 fő az első válaszban, 7 fő a másodikban, 8 fő a harmadikban) jellemző a megkérdezettekre. Ezen belül hangsúlyosan megjelenik a család negatív oldala is („szülők közötti viszály”), és a pozitív is („összetartás”, „a család szeretete”), nagyjából fele-fele arányban. Ez nem is olyan rossz arány, különösen, ha azt nézzük, hogy a mintába minden esetben olyan fiatalok kerültek be, akik valamilyen családi probléma folytán kerültek a gyermekjóléti szolgálatok látókörébe.

Másodlagosan ide sorolhatóak az olyan válaszok, mint a „nyugalom”, „biztonság”, illetve részben a „boldogság” és a „szeretet”, amennyiben ezek az érzések a családból fakadnak. Ebbe a típusba a válaszok átlag 10 százaléka tartozik, és egyértelműen pozitív jelentéstartalmúak.

A család a társadalom minden szintjén fontos eleme a természetes támogatórendszereknek, ugyanakkor a deprivált családok korlátozott erőforrásai – a tapasztalat szerint – nem alkalmasak a fiatalok egyenlő társadalmi esélyeinek biztosítására, csupán a depriváció újratermelésére. Ezért fontos lehet a hátrányos helyzetű fiatalok esélyegyenlőségét biztosító programokba olyan elemeket beépíteni, amely a fiatalok családi háttérét erősíti (nem feltétlenül anyagi értelemben – pl. mediáció a családdromboló konfliktusok kiküszöbölésére).

Problémáink vannak

Várható volt, hogy a megkérdezettek gyakran említenek majd valamilyen problémát, mint az élethelyzetükre jellemző elemet. Az első válasz során 15 fő említett – főképpen anyagi jellegű – problémát (pl. „szegények vagyunk”), másodsorban a munkalehetőségek hiányát. A második és harmadik válaszok ennél lényegesen kevesebb, 3 és 5 utalást tartalmaznak, amelyek ráadásul jellemzően érzelmi típusú problémákra világítanak rá („elhanyagolt”, „magányos”).

A válaszokból az következik, hogy a megkérdezettek erőteljesen érzékelik az anyagi jellegű problémákat, fontosabbnak érzik minden más problémánál, illetve minden más életérzésnél. Ez az anyagi síkon való gondolkodás rányomja majd a bélyegét a jövőképükre is.

Az érzelmi típusú problémák említése ugyanakkor meglepően alacsony arányú, holott a vizsgált családokban jellemzően előfordulnak a súlyosabb problémák is. Az interjú során arra azonban nem tértünk ki, hogy a megkérdezettek azért nem említik ezt a problémakört, mert nem is érzékelik a jelenlétét úgy, ahogyan azt a szakemberek érzékelik, vagy azért nem, mert érzékelik ugyan, de igyekeznek negálni, jelentőségét csökkenteni, létezését tagadni, hogy ily módon biztosítsák saját érzelmi egyensúlyukat.

A jövő felé tartunk

Egyfelől bizakodás és remény, másfelől bizonytalanság és szorongás, sőt, a kilátástalanság jelenik meg a témához tartozó válaszokban (9 fő az első válaszban, 5 és 6 a második és harmadik válaszban említette). Azok, akiknek a jövő elsőként jutott eszébe (mint a jelenleg érvényes élethelyzetet meghatározó dolog!), csupán egyharmad részt tartoznak a

bizakodókhoz, kétharmaduk szorong, fél a jövőtől, vagy kilátástalannak tartja azt. Azok körében, akiknek a jövő másod-, harmadsorban jutott eszébe, nagyobb a bizakodók aránya. Úgy tűnik, hogy a félelmek – akárcsak a problémák – tolakodó életérzések, szinte állandóan a felszínen vannak a megkérdezettek egy részének gondolataiban.

Ilyenek vagyunk

Személyes tulajdonságok helyett érzelmek, lelkiállapotok jellemzőek erre a válaszkategóriára. Többnyire pozitív, ritkábban negatív jellemzők kerültek rögzítésre. Öröm, elégedettség, béke a pozitív oldalon, ingerlékenység, idegesség, levertség, illetve az éllovas szomorúság a negatív oldalon.

A megkérdezetteknek az élethelyzetre három válaszadási lehetőségük volt. Most csak arra a tényezőre koncentrálunk, azt vizsgáljuk, amit elsőként írtak le a minta tagjai. Tehát ezeket az elsőként megfogalmazott, a jelenlegi élethelyzet minősítése érdekében leírt gondolatokat, érzéseket a következő szempontok szerint kategorizáltuk: *lelki, családi, környezeti, anyagi és egyéb* (egyedi, nehezen behatárolható) tényezők. Az egyes kategóriákat, előjelüket tekintve, pozitív vagy negatív csoportba soroltuk. Ennek megfelelően a megkérdezett fiatalok 50%-a pozitív, míg 41,8%-uk negatív elsődleges attitűddel tekintenek jelenlegi élethelyzetükre. A minta tagjainak közel 8%-ának válasza az említett előjelek alapján nem csoportosítható (semleges).

3. ábra

Hogyan ítéled meg jelenlegi élethelyzetedet?

Mindkét előjel (\pm) esetén leggyakrabban az egyén mentális állapota határozza meg annak jelenlegi élethelyzetét, életfelfogását. Kisebb számban fordult elő, hogy a családi, az anyagi és a környezeti tényezők jelentettek domináns szempontokat a helyzet megítélésében (3. ábra).

A megkérdezettek számára az élet legfontosabb dolgai közé tartozik a család, illetőleg a barátok (ehhez a válaszkategóriához soroltuk még az egyes családtagok említését, a párkapcsolat említését, illetve a „haverok” választ). Ehhez képest az anyagi jellegű értékek (pénz, ház, kocs) igen alacsony, alig 10 százalékos arányt értek el. A második és harmadik válaszok során jelentősen megnőtt az általunk „egyéb” kategóriába sorolt értékek aránya – ebből a csoportból nagyjából egyenlő arányban kiemelkedik az „egészség”, a „munka”, illetve a „tanulás”, amelyek a magyar társadalom egészében jellemzően választott értékek.

Összességében az egyéb válaszkategóriák, mint nem anyagi értékek ugyanolyan arányban jelennek meg, mint a családi, kapcsolati értékek.

4. ábra

Melyek a legfontosabb értékek az életben? (fő)

n=110

Elhagyott elemek száma=0

További adalékot jelent a vizsgált részterület megítélésében, hogy a megkérdezettek egy zárt kérdés segítségével is értékelhették jelenlegi élethelyzetüket. A kérdésben szereplő három kategória elemzése során a következő képet kaptuk. A minta több mint 70%-a átlagosnak vagy annál jobbnak tekintette jelenlegi helyzetét (4. táblázat). Ez mindenképp elgondolkodtató: egyrészt a kérdőívet hátrányos helyzetű, családgondozásra szoruló fiatalok körében kérdeztük le; másrészt a nyitott kérdésekre adott írásos válaszok a pozitív-negatív élethelyzet megítélésében kiegyenlítettebbnek mutatkozott.

4. táblázat

Hogyan ítéled meg jelenlegi élethelyzetedet?

Élethelyzet	Gyakoriság	Százalék
Jobb az átlagosnál	33	30,0
Átlagos	47	42,7

n=110

Elhagyott elemek száma=0

Jelen esetben erre az ellentmondásra csak hipotézissel tudunk választ adni, bár a szakirodalom is szolgál ide vonatkozó magyarázattal (ezt azonban most empirikusan igazolni nem tudjuk). Ha abból az egyszerű tényből indulunk ki, hogy az adott élethelyzet megítélése egy rendkívül szubjektív nézőpontból történik, akkor talán a választ is megtaláltuk. Véleményünk kialakítása során helyzetünket alapvetően a hozzánk hasonló helyzetben lévő, vagyis az azonos státuszcsoportban élő emberek helyzetéhez viszonyítjuk.

A helyzet megítélésében torzító hatást gyakorolhat az a tényező is, hogy egyes válaszadók a reálisnál jobbnak ítélik saját státuszukat, mondván: vannak náluk rosszabb helyzetben lévő emberek is. A szegénység szégyen, stigma.

A nyitott és a zárt kérdéseket összegezve azt mondhatjuk, hogy a pozitív és a negatív válaszok között nincs lényeges aránytalanság. A megvalósítandó projekt szempontjából ennek a területnek az értéke talán az lehet, hogy rámutat, a programokba bevonható fiatalok egy része valószínűleg igen pozitívan fog hozzáállni a képzéshez, tréningekhez, másoknál azonban aktív eszközöket kell majd alkalmazni a csoportintegráció eléréséhez, amire a trénereknek figyelmet kell szentelniük.

Célok

Amikor az *értékek* után rákérdeztünk a *célokra*, a család és a baráti kapcsolatok említése az anyagi jellegű célok említésének arányában jelent meg (amely nagyjából megfelel az értékeknél szereplő aránynak), s mindkét kategóriánál jó háromszor gyakrabban említették a fiatalok az egyéb kategóriába sorolt célokat. Az anyagi jellegű célok 19 százalékban, a család mint cél 17 százalékban, az egyéb kategória 62 százalékban jelenik meg a válaszok között.

Az arányok megváltozása mellett a kategóriák belső tartalma is változott. Az anyagi jellegű célok esetében szinte meg sem jelenik a pénz mint önálló cél, s szinte kizárólag a saját lakásról beszélnek. Az egyéb kategória jellemző válasza lesz a munka (esetleg „biztos munka”, „megélhetést biztosító munka”, „külföldi munka” bővítésekkel), valamint gyakoriak a tanulással, továbbtanulással kapcsolatos válaszok. Több esetben a diploma megszerzése zárja a tanulmányi célok felsorolását. (A tanulás egyébként maga is olyan cél, amely végső soron egy további cél – a munka – eléréséhez vezet.) Az értékek esetén tapasztalt arányához képest meglepően ritkán megjelenő családi célok között túlnyomórészt a családalapításra és a szülőkkel való kapcsolat javítására, helyreállítására vonatkozó válaszok kaptak szerepet.

Az értékekből teljesen hiányzó, negyedik kategória is megjelenik a célok között, melyet leginkább az álmok kategóriájának nevezhetnénk (a válaszok 2 százalékában). Többen énekesek, zenészek, színésznők szeretnének lenni, egy fiú pedig sikeres nőgyógyász és egyúttal az NBA (az amerikai kosárlabda liga) sztárja is.

3. ábra

Milyen célokat tűztél ki magad elé? (fő)

(elsőként megfogalmazott cél)

n=110

Elhagyott elemek száma=0

Arra a kérdésre: mire lesz szükségük ahhoz, hogy elérjék céljaikat, a megkérdezettek elsősorban a tanulásra, tudásra, megfelelő (szakmai) képzettségre, esetleg a diploma megszerzésére helyezték a hangsúlyt (76 fő). Egyenlő arányban válaszolták – 12-12 fő –, hogy valamilyen típusú kapcsolati tőkére (ismeretség, ismerősök segítsége, protekció), avagy személyes jó tulajdonságaikra (többségében kitartás, szorgalom, elkötelezettség) van szükség a célok eléréséhez. A fennmaradó 10 válasz fele az anyagi háttér szükségességét említi, a szórvány pedig a következőket tartalmazta: üres munkahely, jó munkaadó, szerencse.

Az, hogy a megkérdezettek ilyen hangsúlyosnak találják a tanulást, tudást, mint céljaik elérésének eszközét, jó motiváltságra utal a számukra beindítandó képzésekre vonatkozóan.

A nyitott kérdés mellet ehhez a részterülethez is csatoltunk egy zárt kérdéscsoportot, amelyből a megkérdezettek kiválaszthatták, hogy mit tennének a céljaik elérése érdekében. Ez alapján azt is mondhatjuk, hogy a rangsorban első helyen szereplő tanulás egyaránt cél és eszköz. Ezt a kategóriát csak a külföldi munkában rejlő nagyobb (pénzkereseti) lehetőség közelíti meg.

5. táblázat

Céljaid elérése érdekében elvállalnál-e...?

Megnevezés	Igen		Nem	
	Gyakoriság	Százalék	Gyakoriság	Százalék
továbbtanulást	100	90,9	10	9,1
átképzést	81	75,0	27	25,0
munka melletti tanulást	70	63,6	40	36,4
képzettségednek nem megfelelő munkát	53	48,2	57	51,8
közhasznú munkát	49	44,5	61	55,5
papírok nélküli (fekete) munkát	46	41,8	64	58,2
külföldi munkát	85	77,3	25	22,7

n=110

Elhagyott elemek száma=0

A megkérdezettek közel 42%-a hajlandó lenne papírok nélküli (fekete) munkát is végezni. Bár ez még önmagában nem bűn, sőt gyakran kényszerhelyzet, ugyanakkor az illegális cselekedeteknek az irányába mutat.

Arra a kérdésre, hogy a megkérdezettek szerint vajon a munkáltatók mit várnak el alkalmazottaiktól, elsősorban olyan alapvető munkavállalói tulajdonságokat említettek, mint a pontosság, becsületesség, megbízhatóság, munkabírási, jó (tiszt, rendezett) megjelenés (68 fő). A válaszadók csaknem negyede (25 fő) azt gondolja, hogy az elsődleges elvárás a munkáltatók részéről a jelölt iskolai végzettsége, (szak)képzettsége, tudása. 18 válaszadó azt

fogalmazta meg, hogy a munkáltatók elsősorban többletenergiák befektetését várják el a munkavállalóktól, s ezért cserébe alacsony fizetéseket kínálnak („sok munka kevés pénzért”). A maradék – szórvány – válaszok etnikai vagy egészségügyi elvárásokra utaltak („ne legyen cigány”, „ne legyen beteges”).

A válaszok többsége jó alapot nyújthat a fiatalok munkaerő-piaci orientálásához, viszont a harmadik válaszkategória rombolhatja a motivációjukat.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy vajon a munkán és a jó fizetésen kívül látnak-e más megoldási lehetőséget céljaik eléréséhez. Az, hogy a kérdést külön megfogalmaztuk, azért volt érdekes, mert idevágó választ tulajdonképpen már az ezt megelőző kérdések is generáltak. Legtöbbször a tanulást említették, ugyanakkor – erre ott is kitértünk – ez tulajdonképpen eszköz, csupán a jó munkalehetőség megteremtéséhez szükséges kellék, ami további lehetőség az életcélok eléréséhez, melyek megfogalmazásáig valójában már nem jutottak el a megkérdezettek.

Amikor azonban direkt módon rákérdeztünk a munkán és a pénzen túlmutató, de a célok elérését segítő *további eszközökre*, azonnal felszínre kerültek az előzőleg hanyagolt *alternatív célok* is (amelyek, mondhatnánk hasonlóan *alternatív értékeken* alapulnak, miként az értékeket firtató kérdéskörben kapott válaszok között leggyakrabban említett család, baráti kapcsolatok). Tehát a kérdésre válaszolók közül (nem mindenki tette ezt meg) 65-en gondolják úgy, hogy a család, a baráti kapcsolatok, a társak, vagy generálisan a szeretet alkalmas arra, hogy rajtuk keresztül az életcéljukat elérjék. Anyagi jellegű eszközöket (pénz, lakás, autó) hatan említettek, a többiek szórványban az egészséget, a tudást, vagy a személyes (jó) tulajdonságokat (kitartás, erő, stb.) jelölték meg.

Céljaik elérését természetesen különféle tényezők gátolják, gátolhatják. A válaszok 19,1 %-ában jelenik meg hátráltató tényezőként a *képzetlenség*. Ezt követik az *anyagi* jellegű problémák (17,5 %). A válaszok 13,6 %-a szerint *semmiféle* gát nem akadályozza őket céljaik elérésében. A három legszomorúbb (ha szabad ilyet mondani) válaszkategória a *család*, mint

akadályozó tényező (10,9 %), a *személyes negatív tulajdonságok* (12,5 %), melyek túlnyomórészt iskolai kliséken alapulnak (pl. lusta, tanulásra nincs kitartása, nincs szorgalma, stb.), és a roma *származás* (5,4 %). Ez utóbbiak közül kettő – a család és a származás gátló hatása – objektív, valóban fennálló probléma, a negatív tulajdonságok – melyekben sajnos hisznek a megkérdezettek – valójában a rossz iskolai szocializáció műterméke, amely egyformán az iskolarendszer, a hátrányos helyzetű tanulók képzésére alkalmatlan tanárok, valamint az inadekvát viselkedésű fiatalok „bűne”.

Egyéb válaszok között szerepelt, hogy túl fiatal még (de ez múltó állapot), hogy gyermeket vár, az ismeretség hiánya vagy a meglévő ismerősök rossz hatása, illetőleg, hogy nincs megszerezhető munkahely. Ezek összességében a válaszok 20,7 %-át adták, s zömében az életkorra és a munkahelyre vonatoztak

A gátak a megkérdezettek szerint leginkább *tanulással* (42 %) küzdhetőek le. Néhányan említették a család életében bekövetkező pozitív változás szükségességét, vagy a munkát. Nagyon sokan azonban úgy vélik, hogy az akadályok semmiképpen sem leküzdhetőek. Akik ki is fejtik, hogy miért nem, javarészt arról beszéltek, hogy roma származásukon nem tudnak (és nem is akarnak) változtatni, de van olyan is, aki saját alkoholizmusát említette, amely miatt nem tudja már legyőzni az akadályokat (a megkérdezettek tizenévesek!).

Amikor arról kérdeztük a fiatalokat, hogy ki tudna segítséget nyújtani nekik az akadályok legyőzésében, 69 fő elsőként a családját (szüleit, testvéreit, olykor nagyszüleit, egy esetben az élettársát) említette. Elmondása szerint csak önmagára számíthat 18 fő. A többi válasz igen alacsony arányt ért el, s a tanárok (3 fő), a szakemberek (4 fő), vagy a barátok (6 fő) sem jelenthetnek realisabb segítséget, mint a gazdag emberek (3 fő).

Példakép

Az egyén számára megfogalmazott példakép magában rejti mindazokat az értékeket, attitűdöket, amelyek elérésére törekszik. Megpróbál hasonulni a példaképéhez, iparkodik, hogy annak viselkedését, gondolkodását, külső és belső tulajdonságait átvegye és beépítse, internalizálja.

6. táblázat

Ki a legfontosabb példaképed?

Példakép	Gyakoriság	Százalék
Szülő	43	43,9
Testvér	12	12,2
Egyéb rokon	8	8,2
Barát	5	5,1
Tanár	2	2,0
Sztár	10	10,2
Sportoló	6	6,1
Üzletember	2	2,0
Művész	1	1,0
Egyéb	9	9,2

n=98

Elhagyott elemek száma=12

A megkérdezettek több mint 70%-ánál a közvetlen környezetből, a helyi közösségből kerül ki a mintául szolgáló személy. Ezen belül is elsődlegesen a szülőt jelölték meg a válaszadók, de jelen vannak ebben a sorban a rokonok, barátok, tanárok is.

Talán kijelenthetjük, hogy szinte elérhetetlen távolságban jelennek meg a különböző hírességek mint példaképek egyes megkérdezettek számára.

A tapasztalatok összegzése

Felmérésünkben a hátrányos helyzetű fiatalok élethelyzetéről, jövőbeli elképzeléseiről kaptunk átfogó, de – a vizsgálat előtt álló költségvetési korlátokból adódóan – semmiképp sem finoman árnyalt képet.

A megkérdezett fiatalokat az Első Nyírségi Fejlesztési Társulás működési területén található önkormányzatok gyermekjóléti szolgálatainál dolgozó munkatársakon keresztül értük el. A mintába a fiúkkal szemben valamivel több lány került be. A megkérdezettek 80%-a még tanulmányait folytatja.

A jelenlegi élethelyzet vizsgálata során heterogén, de jól csoportosítható válaszokat kaptunk. Megjelenik a fiatal életkorhoz kapcsolódó pozitív életérzés, a „carpe diem”, a pillanatnak való élés. Másoknak ezzel szemben fontos szempont a tanulás, az előrelátás, a jövőorientáltság. Többen megfogalmazták alapértékként a család fontosságát. Ugyanakkor egy meghatározó csoportot alkottak azok, akik számos problémával terheltnek érzik jelenlegi helyzetüket. A válaszokban gyakran megjelenik a pénz hiánya mint meghatározó probléma, de a családi konfliktusok is jelentős nehézségeket képeznek.

Az előző kérdéskörre reagálva a megfogalmazott célok között egy meghatározó szegmenst alkotnak az anyagi jellegű célok. Emellett a család, a megfelelő családi környezet nemcsak alapértékként, hanem célként is megfogalmazódik.

A célok elérése, megvalósítása érdekében a megkérdezett fiatalok hajlandóak sokféle eszközt bevetni. Mondhatjuk azt is: jól látják, hogy a felemelkedés szempontjából fontos a tanulás, vagy hogy a jó (jól fizető) munkahely megszerzéséhez megfelelő kapcsolatrendszerrel kell rendelkezni. Az is igaz, hogy alacsony iskolai végzettséggel a magasabb jövedelem megszerzésére elsősorban külföldön van lehetőség.

Mint már említettük, látszólag jól motiváltak a tanulásra (elismerik, sőt, túlértékelik a tanulás jelentőségét a társadalmi érvényesülésben). Ugyanakkor jelenlegi (vagy korábbi)

tanulmányaik ennek ellenkezőjéről árulkodnak: alulmotiváltságról, sikertelenségről, a tanulmányaik alatt bekövetkező személyiségromboló hatásokról.

Gyakran merül fel bennünk az az érzés, hogy a megkérdezett fiatalok válaszaikban a környezetüknek kívánnak megfelelni. Tudatukban (tudatalattijukban) rögzültek azok az értékek, amelyeket folyamatosan közvetít felénk a környezet: az iskola, a társadalom, a család. Ugyanakkor kérdés, hogy rendelkeznek-e azokkal a szocializáció során elsajátított értékészletekkel, készségekkel, motivációval, amelyek hozzásegítik őket a célok eléréséhez.

Javaslatok

A gyermekjóléti szolgálat hatókörébe került fiatalok számtalan problémával küzdenek a mindennapok során.

Általában elmondhatjuk, hogy az érintett családok számottevő része anyagi nehézségekkel küzd. Ebben a körben rendszerint gyakori a munkanélküliség, a rendszeres jövedelmet a segélyek jelentik, amit a különböző alkalmi és feketemunkából szerzett kereset egészít ki. A családok egy részében ez a jövedelemszerzési folyamat elvezethet (vagy már el is vezetett) az úgynevezett „szegénységi csapda” kialakulásához.

Ennek a fiatalokra nézve az a legfőbb veszélye, hogy a csak a szegénység fenntartásához elegendő torz jövedelemszerzési mechanizmusok „átöröklődnek”. és a ma még tanulni, dolgozni akaró fiatalok a szükséges ismeretek hiányában idővel szüleikhez hasonló (szegénységi) helyzetbe kerülnek.

A minta tagjai által megfogalmazott válaszokból valószínűsíthetjük azt is, hogy számos családban jelen vannak a családi együttélés zavarai, a gyakori házastársi konfliktusok, valamint a szülő-gyerek konfliktusok. Ezek a pszichoszociális zavarok számtalan esetben megnyilvánulhatnak különböző deviáns magatartásformákban. A taszító, mentális problémákkal terhelt családból a fiatalok elmenekülnek.

Kifejezetten veszélyeztetett helyzetbe kerülhetnek azok a fiatalok, akiknek családján belül halmozottan jelentkeznek a problémák. Ennek szinte egyenes következménye lehet, hogy a fiatalok az iskolai megmérettetések során is kudarcot vallanak. Úgy tűnik, hogy ebből már csak egyetlen kiút van: a befogadó kortárs csoport. Talán mondhatjuk azt, hogy a kortárs csoport jó esetben (de ritkábban) egészséges, a társadalmi beilleszkedést hatékonyan segítő irányba viszi az egyént. Rosszabb esetben azonban a hasonló nehézségekkel küzdő fiatalok különböző befogadó és elfogadó magatartást tanúsító deviáns (drogos, bűnöző) szubkultúrák részévé válhatnak.

A társadalom, a helyi közösség felelőssége alapvetően ezen a ponton ragadható meg. A családjától támogatásra, támaszra nem számítható fiataloknak, ha úgy tetszik, „menekülési” utat kell felkínálni. Egy olyan lehetőséget, amely segít rálépni arra a „keskeny ösvényre”, amely visszavezeti az egyént a társadalomba, és segít abban, hogy a helyi közösség elismert tagja legyen.

A helyi (szociális) szakmai szervezetek bevonásával olyan képzési és tréningprogramok kidolgozását javasoljuk, amely a peremhelyzetbe került fiatalok számára esélyt kínál a céljaik elérésére. Többek között:

- értékközvetítő, mentálhigiénés jelleggel működő közösségépítő tréning;
- egészséges életmódot, életvitelt közvetítő programok;
- az elsődleges munkaerőpiacon elhelyezkedést biztosító szakképesítés;
- munkaerő-piaci technikák, ismeretek átadása;
- tanulási képességek fejlesztése.

A hagyományos oktatással szemben nagy hangsúlyt kell fektetni az egyén aktív részvételére építő, és ezáltal személyes megtapasztalást biztosító csoportos foglalkozásokra.

Azt gondoljuk, hogy a deviáns kortárscsoportok helyébe lépő, a veszélyeztetett fiatalokat befogadó segítő csoportok jelenthetik azt az utat, amelyen keresztül a veszélyeztetett helyzetben lévő fiatalok sikereket érhetnek el.

